

EDU
KACJA
KRYTYCZNA

Jak otworzyć KoModę?

Szkolenie dla NGO

koncepcja: Kamila Kamińska

tekst: Maria Rudnicka

realizacja projektu: Stowarzyszenie Edukacji Krytycznej

Stowarzyszenie Edukacji Krytycznej

Wrocław 2018

Fundusze Europejskie
Wiedza Edukacja Rozwój

Unia Europejska
Europejski Fundusz Społeczny

Szkolenie dla NGO

konspekt nr 1

Późne lata życia

Cel spotkania

- przekazanie wiedzy na temat tego, czym są późne lata życia;
- pokazanie fenomenu wiekowości w XX w.; pokazanie wpływu przemian cywilizacyjnych na wydłużenie życia i poprawę jego jakości;

Czas trwania szkolenia: 1,5 h

Potrzebne narzędzia/materiały:

- nagranie filmu
- sprzęt do projekcji (laptop/komputer, rzutnik, głośniki)
- symulator starości lub np. ciężarki na nogi, które powodują ociążałość nóg, przyćmione okulary pokazujące problemy ze wzrokiem
- papier (duże arkusze), flamastry
- można wydrukować informacje teoretyczne jako handouty

Wymagane umiejętności/kompetencje prowadzącego

- wiedza na temat późnych lat życia (wiedza z obszaru demografii i psychologii rozwojowej)
- umiejętność pracy z grupą

Spis umiejętności, jakie ma zdobyć uczestnik szkolenia/warsztatu

- wiedza o starości (demografia, psychologia rozwojowa)
- umiejętność wyobrażania sobie, jak to jest być człowiekiem w późnym wieku
- świadomość, że grupa osób starszych jest różnorodna (kim są osoby starsze zależne)

Ramowy plan szkolenia/warsztatu

1. Projekcja filmu o późnych latach życia (np. film AARP „Czym jest wiek”/ „[Millennials Show Us What 'Old' Looks Like](#)”, film stanowi załącznik do niniejszego konspektu), aby uświadomić, co wyobrażamy sobie, myśląc o starości, a jaka jest rzeczywistość.
2. Wcielenie się w skórę osoby starszej (o ile jest dostępny, warto wykorzystać symulator starości).

3. Wypisanie cech osób starszych – charakterystyka okresu rozwojowego.
4. Dyskusja połączona z wykładem – weryfikacja wyobrażeń.

Co warto wiedzieć o późnych latach życia?

Kiedy się zaczyna?

Światowa Organizacja Zdrowia określiła dolną granicę starości na 60. rok życia. Według demografów to ukończony 60. lub 65. rok życia. Na rynku pracy oznacza on ilość lat, która uprawnia do przejścia na emeryturę. W rodzinie uznanie kogoś za przynależnego do trzeciego pokolenia wynika ze struktury wspólnoty i z roli danej osoby w grupie. Jeszcze inaczej granicę między późną dorosłością a starością wyznaczają potrzeby cielesne i cielesność.

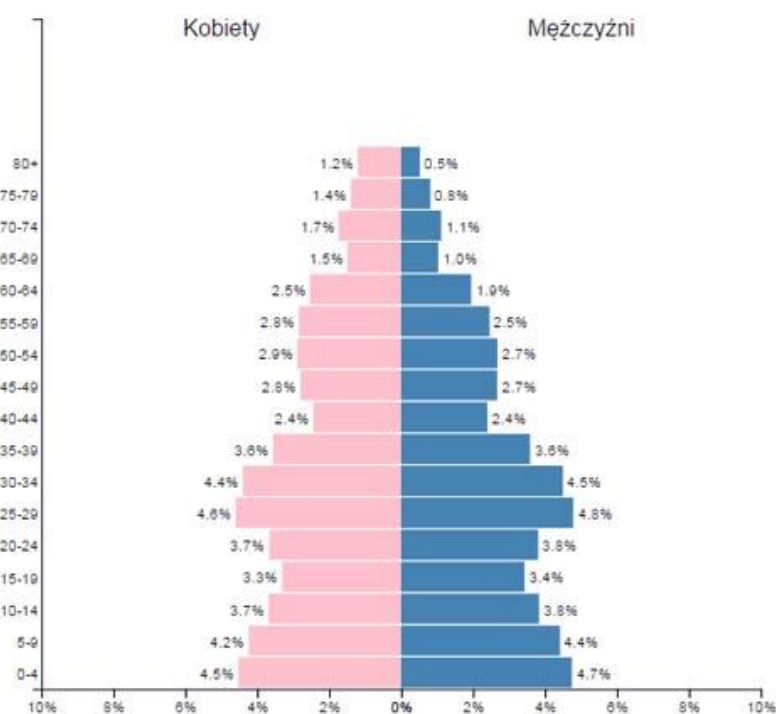
Przemiany demograficzne

O zachodnich społeczeństwach mówi się jako o społeczeństwach starzejących się. Ten proces (zwany rewolucją demograficzną) rozpoczął się w XIX w. w wyniku poprawy warunków i zmiany stylu życia, wzrostu higieny społecznej oraz industrializacji. W jego wyniku zmieniła się struktura ludności.

Polska ▼

1985

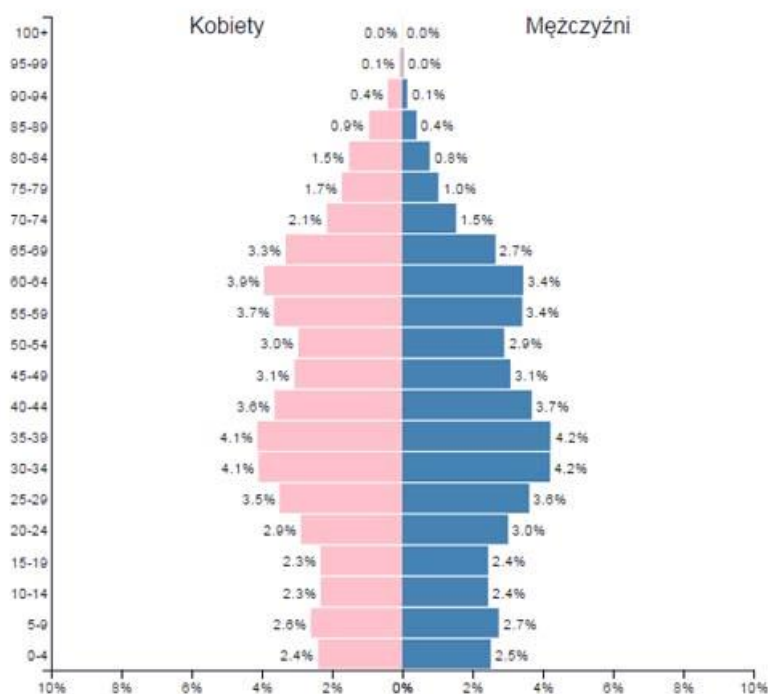
Populacji: 37,486,105

Polska ▼

2017

Populacji: 38,563,573

Nie dość, że wydłuża się przeciętne trwanie życia ludzkiego, to systematycznie wzrasta liczba osób po 65. roku życia, szczególnie grup najstarszych. Przemianie ulega też jakość życia. Na początku lat 70. XX w. w Stanach Zjednoczonych zauważono wyraźną zmianę w kondycji

Fundusze Europejskie
Wiedza Edukacja Rozwój

towarzystwo
inicjatyw
twórczych

Unia Europejska
Europejski Fundusz Społeczny

sześćdziesięcio- i siedemdziesięciolatków: wiek biologiczny i psychiczny nie zgadzał się z wiekiem metrykalnym a stan zdrowia tych ludzi był dużo lepszy niż niegdysiejszych starców. Pomimo problemów z cholesterolem, słuchem lub ciśnieniem, ich ciała były tak zdrowe i pełne wigoru jak ciała czterdziesto- bądź pięćdziesięcioletnich dorosłych. To nie jest zjawisko jednostkowe – dotyczy całego pokolenia, dlatego określa się je sformułowaniem „nowa starość”

Jak długo żyjemy?

Szacuje się, że na ziemiach historycznie polskich na przełomie XIX i XX w. osiągnięta długość życia wynosiła niewiele ponad 34 lata i była jedną z najniższych w Europie. Na początku XX w. wydłużyła się do około 42 lat. W okresie po II wojnie światowej, w latach 1952-1953, osiągnęła już 58,6 roku dla mężczyzn i 64 lata dla kobiet, by od lat 70. do 90. utrzymywać się na poziomie około 70 lat. W roku 2017r. średnia długość życia mężczyzn zamieszkujących w miastach wynosiła 74,4 lata, kobiet natomiast 81,1. Sytuacja mieszkańców wsi była trochę gorsza, ponieważ mężczyźni żyli średnio 73,3 lat, a kobiety tak samo jak w miastach, średni wiek wynosił 81,1 lat. W roku 2017r. najdłużej żyli mieszkańcy województwa: podkarpackiego, małopolskiego, pomorskiego, a najkrócej mieszkańcy łódzkiego, warmińsko-mazurskiego i śląskiego.

Późny wiek jako jeden z etapów rozwoju człowieka

Starzenie się (*aging*) zachodzi jako proces biologiczny i społeczny. Psychologia rozwojowa nazywa ten etap późną dorosłością - to nieodwracalny proces fizjologiczny o złożonych podstawach biochemicznych. Charakteryzuje się ogólnym obniżeniem sprawności.

W psychologii rozwój rozumiany jest jako proces, który zachodzi przez całe życie. W tym wieku w sferze fizycznej przeważa inwolucja nad ewolucją i głównie przez pryzmat tych przemian postrzega się starych ludzi, ale jesień życia to okres wielkich możliwości pozytywnych zmian i prowadzenia niezależnego trybu życia. Może to być nieoczywiste, ale jest w niej czas na uczenie się i zdobywanie nowych umiejętności. Wiele dzieje się w sferze psychicznej.

Osoby w starszym wieku chcą mieć poczucie bycia potrzebnymi, aktywnie uczestniczyć w życiu społecznym – ważne jest, poczucie posiadania bliskiej osoby, z którą można porozmawiać, spędzić czas, ponieważ pragną dawać siebie innym oraz dzielić się swoim doświadczeniem życiowym, potrzebują również zdobywać nową wiedzę, szczególnie taką, która pozwoli im radzić sobie ze zmieniającą się codziennością.

To ostatni etap rozwoju i jednocześnie najbardziej zróżnicowana faza życia, zależna

od poprzednich, więc nie podlegająca zbyt regułom rozwojowym. Proces starzenie się dokonuje się przez całe życie. Do okresu wczesnej dorosłości zachodzące zmiany sygnalizują gotowość wkroczenia w świat dorosłych, są łatwo akceptowane. Kiedy jednak wraz z upływem czasu zachodzące zmiany zaczynają powodować spadek poziomu funkcjonowania ciała i poszczególnych narządów, a skutkuje to odsunięciem od społeczeństwa i zmniejszeniem władzy, ponieważ wraz z upływem lat traci się siłę i witalność, wtedy coraz trudniej przyjmować jakiegokolwiek oznaki zmian.

Co się dzieje z ciałem?

Początkowo nieznaczne i mało zauważalne zmiany inwolucyjne stopniowo stają się coraz widoczniejsze. Zachodzą w układzie nerwowym i sercowo-naczyniowym. Spada maksymalna zdolność oddychania, zmniejsza się objętość płuc i tempo metabolizmu, obniża się odporność. Przemiany dotyczą także układu trawienego i mięśniowo-szkieletowego, m. in. w wyniku kurczenia się kości zmniejsza się długość ciała. Spada siła mięśni, zaczynamy inaczej chodzić. Osłabieniu ulega układ moczowy.

Już od wieku średniego na skórze pojawiają się zmarszczki, stopniowo też zaczynają siwieć włosy i tracą swój połysk. Pojawiają się problemy z uzębieniem.

Na ogół następuje stopniowe pogarszanie się zmysłów (wzroku, słuchu, itp.). A ponieważ te zapewniają kontakt ze światem zewnętrznym, ich obniżenie działania powoduje brak odbierania informacji z zewnątrz, np. zbyt późne reakcje, niedosłyszenie, ma konsekwencje psychologiczne (gorsze samopoczucie). To wpływa na sposób postrzegania starszych ludzi – osoba o upośledzonym wzroku lub słuchu może być odebrana jako uparta lub ekscentryczna.

Choć populacja ludzi w podeszłym wieku jest podatna na pewne zaburzenia i choroby takie jak artretyzm, choroby serca, osteoporoza, późny wiek dorosły nie jest synonimem słabego zdrowia. Największe zagrożenie dla utrzymania dobrej kondycji starszych ludzi to nie sam proces starzenia się, ale brak aktywności połączony z siedzącym trybem życia, zauważa się bowiem, że utrata celów życiowych oraz bierność pociągają za sobą przyspieszoną inwolucję psychiczną i fizyczną.

Psychologia

Erik Erikson uważa, że rozwój psychiczny człowieka to proces, w którym jednostka osiąga kolejne etapy, zmieniające perspektywę jej widzenia i uczestnictwa w społeczeństwie. Aby rozwój mógł się dokonać, konieczne jest pokonanie konfliktów zewnętrznych i wewnętrznych (kryzys to moment przesilenia rozwoju, w którym rozstrzyga się okresowy postęp lub regres, integracja

lub rozkład), naturalnych dla każdego człowieka. Pełnia rozwoju człowieka zachodzi dopiero w wieku dojrzałym, po wykonaniu wszystkich zadań życiowych. Większość z nich przypada na czas dzieciństwo i młodość, pozostałe – równie ważne – są wyzwaniem wczesnej i średniej dorosłości. Wiekowi dojrzałemu przypisane jest osiągnięcie spójnej, zintegrowanej osobowości, mądrości i dojrzałości. Integralność można osiągnąć dopiero na końcu egzystencji, po zapoczątkowaniu nowego życia, doświadczeniu opieki nad rzeczami i ludźmi, przeżyciu triumfów i porażek, przynosi akceptację życia oraz swoich słabych i mocnych stron. Wykonanie zadania owocuje poczuciem braterstwa z ludźmi, odpowiedzialnością za siebie i za innych oraz przyjęciem stworzonej przez społeczeństwo hierarchii wartości. Negatywne rozwiązanie tego konfliktu to rozgoryczenie i rozpacz, chroniczne niezadowolenie i pogardę jednostki dla siebie samej. Etapowi temu towarzyszy doświadczenie transcendencji. Senior zyskuje odwagę bycia sobą i nie boi się przekraczania bezsensownych norm społecznych. Staje się spokojniejszy, uczy przyjęcia własnej starości, akceptuje wynikające z niej zmiany fizyczne i ekonomiczne.

Erikson uważa również, że do zadań, którym muszą sprostać osoby w starszym wieku, należą także: wejście w nowe role społeczne (np. rola dziadka czy babci), przejście na emeryturę, utrzymanie zainteresowania światem, przystosowanie do rosnących ograniczeń fizycznych i rozpoczęcie innych niż dotąd form aktywności. Duże wyzwanie może stanowić życie w samotności (śmierć bliskich czy usamodzielnienia się dzieci).

Co się dzieje w mózgu?

Sfera psychiczna to także zmiany zachodzące w działaniu mózgu.

W tym czasie obniżają się możliwości zapamiętywania oraz pojawiają problemy z przypominaniem. Mimo to starsze osoby dobrze radzą sobie z zadaniami niewymagającymi pośpiechu i takimi, w których potrzeba wiedzy eksperckiej czy doświadczenia. Wbrew stereotypom wiedza ogólna nie zmniejsza się z wiekiem a osiągnięcia w nauce ludzi między 60. a 64. rokiem życia mogą być równie wysokie, jak ogółu studentów w wieku powyżej 21 lat. Choć więc testy na inteligencję wskazują pewne braki, spowodowane to jest sposobem konstruowania tego rodzaju sprawdzianów.

Dowodem aktywności intelektualnej, a także na to, że ludzie w starszym wieku potrafią być twórczy, są liczne przykłady tworzenia *opus magnum*, czy powstające w tym okresie autobiografie.

Niewielki regres ujawnia się w następujących dziedzinach: rozumienie słów (choć u jednostek bardziej inteligentnych dzieje się czasem przeciwnie), świadomość społeczna, umiejętność wykorzystania doświadczenia. Maleje zdolność do podejmowania złożonych decyzji i pracy w warunkach stresu; niechętnie podejmowane są zadania wymagające działania długotrwałego;

zmniejsza się szybkość wykonywania zadań.

Badania pokazują, że wszelkie ubytki mogą być kompensowane przez myślenie i dzięki nagromadzonej wiedzy.

Wiele zależy od fizycznej aktywności i dbania o zdrowie – odpowiednie ćwiczenia i dbanie o siebie pomagają spowolnić negatywne przemiany związane ze starością (utrzymanie samodyscypliny i aktywności niewykonalne staje się dopiero w połowie dziewiątej dekady życia).

Osoby starsze zależne

Należy pamiętać, że osoby starsze nie stanowią grupy jednorodnej. Wiele zależy od relacji społecznych czy od kondycji psychicznej (liczne i poważne zmiany w tym okresie życia mogą owocować depresją. Są więc tacy seniorzy, którzy, jak DJ Vika będą organizować dla innych imprezy i będzie rzeczniką wszystkich seniorów w Polsce, są tacy, jak Antoni Huczyński, znany jako Dziarski Dziadek, który na swoim kanale na YouTube dzieli się z internautami w różnym wieku swoim sposobem na aktywne życie w późnej dorosłości. Są też tacy ludzie, którzy w jakimś obszarze wymagają wsparcia i stałej opieki: może to być przewlekła choroba typu Alzheimer lub postępująca choroba Parkinsona, może to też być problem osteoporozy, który nie uniemożliwia pewnej aktywności (jak choćby spacer w okolicy czy nawet wyjścia do teatru), ale utrudniają wykonywanie codziennych obowiązków (np. zakupy, których dźwiganie pogarsza stan kręgosłupa i kości). Takie osoby nazywane są osobami starszymi zależnymi.

Bibliografia

- A. Gawryszewski, *Ludność Polski w XX wieku*, Warszawa 2005.
- B. Szatur-Jaworska, P. Błędowski, M. Dziegielewska, *Podstawy gerontologii społecznej*, Warszawa 2006.
- H. Worach–Kardas, *Starość jako wartość w kontekście zdrowia i długiego życia*, „Ethos. Kwartalnik Instytutu Jana Pawła II KUL”1999, nr 47(3).
- Z. Pietrasiński, *Rozwój człowieka dorosłego*, Warszawa 1990.
- <http://gnoza.blox.pl/2017/06/Demografia-polska-cz-1.html>

Szkolenie dla NGO

konspekt nr 2

Starość w społeczeństwie – rola ludzi w późnym wieku w grupie społecznej (społeczeństwo postfiguratywne, kofiguratywne i prefiguratywne)

Cel

- pokazanie zależności między zmianami kulturowymi a jakością życia osób starszych (upadek autorytetu, kwestia szacunku);
- pokazanie wpływu, jaki wywarł rozwój technologii na sytuację różnych grup pokoleniowych;
- przyjrzenie się temu, jak wygląda „typowa starość” w Polsce

Czas trwania szkolenia: 1,5 h

Potrzebne narzędzia/materiały:

- lista słów, którymi opisujemy osoby w późnym wieku,
- kartki i długopisy,
- rysunki i zdjęcia osób starszych z różnych kultur
- papier (duże arkusze), flamastry
- można wydrukować informacje teoretyczne jako handouty
- print screeny z bloga pokolenie1600.blog.spot.com i sprzęt do ich prezentacji (laptop, rzutnik)

Wymagane umiejętności/kompetencje prowadzącego

- wiedza na temat starości (wiedza z obszaru języka, historia, socjologia)
- umiejętność pracy z grupą

Spis umiejętności, jakie ma zdobyć uczestnik szkolenia/warsztatu

- wiedza o starości – świadomość „tricków” językowych, które stosujemy do tabuizowania starości,
- świadomość, jak zmieniała się na przestrzeni historii rola osób starszych w społeczeństwie
- wiedza o trybie życia ludzi starszych

Ramowy plan szkolenia/warsztatu

1. Rozmowa o skojarzeniach związanych z różnymi określeniami starości (senior, starzec, głowa rodziny, zgred itp.)

2. Prezentacja zdjęć i rysunków osób starszych z różnych kultur postfiguratywnych – asumpt do dyskusji o tym, jak w tego rodzaju kulturach postrzegano stare osoby¹
3. Wyjaśnienie, czym są kultury: postfiguratywna, kofiguratywna, prefiguratywna (elementy wykładu)
4. Portretowanie współczesnego seniora – praca w grupach; burza mózgów: jak spędza czas współczesna osoba starsza (warto zwrócić uwagę na to, by – mimo ćwiczeniowego charakteru zadania – nie generalizować).
5. Można przybliżyć kwestie zależności między dochodami a stylem życia i rolą starego człowieka w społeczeństwie, analizując treści bloga Pokolenie1600.

Co warto wiedzieć o osobach w późnym wieku w społeczeństwie?

Kultura postfiguratywna, kofiguratywna i postfiguratywna

Jaka jest sytuacja ludzi w późnym wieku w społeczeństwie XXI w.? Margaret Mead, antropolożka badająca różne typy kultur, wyjaśnia ich fenomen. Zauważa zależność przemian, które zaszły w minionych wiekach, i relacji między pokoleniami. Mówi o trzech typach kultur:

- postfiguratywnej – takiej, w której dzieci uczą się od rodziców. Zmiany zachodzą wolno i są trudne do zauważenia. Ponieważ życie wnuków i dziadków odbywa się według takiego samego wzoru, młodzi ludzie oczekują, że spotka ich to, czego doświadczyli rodzice. Jedyne sposoby ukształtowania pomyślnego losu dziecka należą do tradycji, którą starsi przekazują młodym wraz z poczuciem ciągłości. To z kolei zapewnione jest przez żywą obecność trzech pokoleń. W przeszłości życie trwało znacząco krócej a wczesna umieralność sprawiała, że życie ojca kończyło się często przed zawarciem związku małżeńskiego przez najstarszego syna. Niewielu było reprezentantów najstarszego pokolenia, więc żyjący pradziadkowie oraz dziadkowie stanowili rzadkość. Trzeba dodać, że długo i zdrowo żyli przede wszystkim ludzie stojący na szczycie hierarchii społecznej: ich sprawność, doświadczenie, energia budziły respekt zarówno dla ludzi w późnym wieku, jak i dla samej starości, która była postrzegana jako proces naturalny, oczekiwany, pożądany. Szacunek wynikał też z prostego faktu wartościowania tego, co rzadkie oraz powszechnie niespotykane. Bez istnienia pokolenia trzeciego nie ma kultur postfiguratywnych. Starcy są strażnikami dotychczasowego porządku.

Kultura kofiguratywna – tego rodzaju wspólnoty pojawiają się sporadycznie; nie ma przykładów przekazywania tej formy kultury z pokolenia na pokolenie. Biorą początek

¹ Ze względu na ograniczenia czasowe oraz koncentrację na kwestiach starości we współczesności nie zostanie przedstawiony zmieniający się w czasie stosunek do starości, choć można o nim wspomnieć.

z rozpadu systemu postfiguratywnego spowodowanego kataklizmem, dziesiątkującym całą ludność, na przykład: pojawienie się nieznanych dotąd technologii, osiedlenie w nowym kraju lub podbój starego kraju; w wyniku czego starsi zmuszeni są przekazywać dzieciom wartości inne niż własne. W takich lub tym podobnych sytuacjach przykład starszych traci znaczenie. (Przykładem zaistnienia kofiguracji w kulturze Zachodu jest bunt młodzieży w latach 60. i 70. XX w.)

Kultura prefiguratywna jest zjawiskiem wyjątkowym – jej istnienie obserwujemy aktualnie. W związku z nagłymi i całościowymi przemianami sposobów komunikacji, podróżowania, pozyskiwania energii, nie ma właściwie nigdzie takiego pokolenia starszych, które przeżyło to, czego doświadczają dzieci i którego zakres wiedzy byłby taki, jak młodszego pokolenia. To dorośli uczą się od swego potomstwa, m.in. radzenia z technologiami. Wywołuje to we wszystkich wątpliwości i niepewność, konieczność poszukiwania przez młodych sposobów funkcjonowania i izolację starszego pokolenia. Niesie to dosyć oczywiste implikacje dla postrzegania starości: ludzie w późnym wieku, sami niepewni, nie do końca radzący sobie z otaczającą ich rzeczywistością, nie są już autorytetami dla młodych ludzi, nie są w stanie na podstawie własnego doświadczenia wraz z nimi szukać sposobów pokonania współczesnych problemów.

Człowiek w późnym wieku we współczesnym społeczeństwie polskim

Człowiek w ciągu swojego życia odgrywa role przypisane poszczególnym etapom, m. in. rola dziecka, wnuka, partnera, ucznia, studenta, pracownika, rodzica. Osoba starsza niektóre kontynuuje, niektóre znikają (rola pracownika); inne ulegają modyfikacji (rola kolegi z pracy). Dochodzą też nowe: bycie babcią lub dziadkiem.

Wiek senioralny wiąże się z przejściem na emeryturę. Efektem zakończenia aktywności zawodowej staje się nadmiar czasu. Zaprzestanie pracy zawodowej może przynieść poczucie bycia niepotrzebnym dla społeczeństwa (więc i poczucie niepełnej wartości) oraz obniżenie dochodów i kłopot z zapewnieniem dobrej jakości życia (temat wysokości emerytur w Polsce porusza na swoim blogu pokolenie1600.blogspot.com Rafał Betlejewski, który na miesiąc wcielił się w rolę osoby starszej, zamieszkał w niewielkim mieszkaniu i próbował przeżyć za kwotę średniej polskiej emerytury).

Koniec pracy zawodowej oraz potrzeba życia zgodnie ze sobą i odrzucania znajomości powierzchownych owocuje ograniczeniem kontaktów społecznych. W tym okresie szczególnego znaczenia nabiera rodzina. Potwierdzeniem takiej opinii są badania CBOS z 2010 roku, które wykazały, że głównym adresatem działań ludzi starszych, mających na celu wsparcie, są członkowie rodziny – tylko 19% seniorów więcej niż raz udzielało pomocy osobom spoza rodzinnego kręgu, 67% nie czyniło tego wcale.

Wspomniane badania CBOS pokazują też, że samodzielnie gospodarstwa domowe prowadzi 38% osób w późnym wieku; ze współmałżonkiem żyje 36%. Z dziećmi lub rodzicami mieszka 15% , a 11% – z innymi członkami rodziny.

Na emeryturze kontynuuje się wcześniejsze sposoby spędzania czasu, wynikające ze stylu życia i przyzwyczajeń. Choć nowa struktura życia i większa ilość wolnego czasu dają szansę na realizację pasji i zainteresowań, zajęcia starszych ludzi są w większości pasywne: oglądanie telewizji, rozmowy ze znajomymi, odpoczynek. Mniej niż połowa (tylko 36%) zainteresowana jest takimi sposobami spędzania czasu, jak: korzystanie z Internetu, działalność w organizacjach społecznych, wyjścia do klubów i do teatru. 41% chciałoby poświęcać więcej czasu na opiekę nad dziećmi i naprawy domowe. Jedną z najistotniejszych przyczyn braku aktywności ludzi w późnym wieku jest niedobór środków finansowych – renty i emerytury wystarczają zazwyczaj na minimum egzystencji.

Bibliografia

- K. Wądołowska, *Obraz typowego Polaka w starszym wieku*, ser.: „Komunikat z badań CBOS”, BS/2/2010, Warszawa, 2010.
- M. Halicka, *Wiek podeszły społeczeństwa: aspekty demograficzne* [w:] *Trzeci wiek. Szanse – możliwości – ograniczenia*, [red.:] A. M. de Tchorzewski, A. Chrapowska–Zielińska, Bydgoszcz 2000.
- S. Kowalik, *Problemy seniorów* [w:] *Wybrane problemy osób starszych*, [red.:] A. Nowicka, Zielona Góra 2006.
- M. Mead, *Kultura i tożsamość: studium dystansu międzypokoleniowego*, [tłum.] J. Hołówka, Warszawa 2000, wyd. 2.

Szkolenie dla NGO

konspekt nr 3

Ageizm, wykluczenie społeczne, rola decydentów w wychodzeniu z wykluczenia

Cel spotkania

- zastanowienie się nad tym, czym jest wykluczenie i czym jest ageizm i jak może wpływać na funkcjonowanie społeczne;
- zastanowienie się, czym jest gerontofobia, i jak się przejawia;

Czas trwania szkolenia: 1,5 h

Potrzebne narzędzia/materiały:

- kartki i długopisy dla uczestników
- papier (duże arkusze), flamastry
- można wydrukować informacje teoretyczne jako handouty

Wymagane umiejętności/kompetencje prowadzącego

- wiedza, czym jest ageizm, gerontofobia i wykluczenie,
- umiejętność pracy z grupą

Spis umiejętności, jakie ma zdobyć uczestnik szkolenia/warsztatu

- wiedza o tym, czym jest ageizm, gerontofobia
- rozumienie zjawiska wykluczenia
- świadomość, jak łatwo – podczas myślenia o całej grupie a nie – konkretnej jednostce – podlegamy stereotypom

Ramowy plan szkolenia/warsztatu

1. Uczestnicy wypisują skojarzenia z osobami starszymi: w ogóle i znanymi sobie, bliskimi. Porównanie tych skojarzeń², omówienie eksperymentu.
2. Wypisanie listy możliwych dyskryminacji – krótka charakterystyka, znalezienie cech wspólnych i odmiennych między nimi³

² Zwykle, kiedy myślimy o starości, skojarzenia te są nieprzyjemne, raczej negatywne, jeżeli myślimy o kimś bliskim, skojarzeń pozytywnych jest więcej a na wszelkie „dziwactwa” częściej spoglądamy z czułością i wyrozumiałością.

³ Tu warto podkreślić istotę ageizmu: wiek z czasem ulega zmianie; inne cechy powodujące wykluczenie –

3. Wyjaśnienie, czym jest ageizm.
4. Wyjaśnienie, czym jest wykluczenie (także w kontekście rewitalizacji).

Co trzeba wiedzieć o wykluczeniu i ageizmie?

Wykluczenie osób starszych – co to jest?

Wykluczenie społeczne, zdaniem autorów „Diagnozy społecznej 2013”, to brak możliwości uczestniczenia jednostki lub grupy jednostek w ważnych dziedzinach życia wspólnoty, do której przynależy. Osoby starsze bardzo często zagrożone są wykluczeniem społecznym, ponieważ nie są one już aktywne zawodowo, co prowadzi do ich wycofania. Problem ten pogłębia również fakt szybkiego rozwoju technologii oraz cywilizacji. Osoby starsze często nie potrafią korzystać, np. z komputerów, smartfonów i zależne są od pomocy osób młodszych.

W ujęciu Komisji Europejskiej wykluczenie to proces, podczas którego niektórzy członkowie danego społeczeństwa są spychani na jego margines, bo nie posiadają podstawowych umiejętności funkcjonowania w społeczeństwie, nie mają też dostatecznej edukacji. Powoduje to odsunięcie od możliwości podjęcia dobrej pracy, a więc uzyskiwania dochodów pozwalających na godne życie, możliwości kształcenia oraz ograniczenie społecznych i lokalnych więzi i aktywności. To, co także jest ważne, to fakt, że osoby wykluczone mają ograniczony dostęp do decydentów i administracji, stąd mogą odczuwać bezsilność i brak możliwości wpływu na decyzje dotyczące codziennego życia.

Z kolei zdaniem Wojciecha Kłosowskiego wykluczenie to doznawany przez jednostkę lub grupę faktyczny brak możliwości pełnienia ról społecznych dostępnych dla innych (lub znaczne utrudnienie), nawiązywania normalnych relacji społecznych, korzystania z dóbr publicznych i infrastruktury społecznej, gromadzenia zasobów i zdobywania dochodów w godny sposób. Wykluczona społecznie jest jednostka lub grupa, która w sensie formalnych należy do danego społeczeństwa i chce uczestniczyć w jego życiu codziennym, lecz nie może z powodów będących poza jej kontrolą (opracowano na pdst J. Przywojska, *Rewitalizacja miast. Aspekt społeczny*, Łódź 2016).

---

nie.

Ageizm

Ageizm (wiekizm, ang. *ageism*) – pojęcie to po raz pierwszy zastosował w 1969 r. Robert Butler.

To zespół uprzedzeń, stereotypów i praktyk dyskryminacyjnych, wynikający z przekonania, że z powodu wieku jedna grupa jest lepsza od innej. Podstawą tego stereotypu jest wiek i przypisywanie cech charakterystycznych, na przykład skojarzenie wieku ze słabym zdrowiem; głównie dotyczy grupy ludzi w późnym wieku.

To wyraz myślenia, że ktoś jest za stary do wykonywania danej czynności. Na przykład kiedyś starsze kobiety ubierały się na ciemno lub czarno, co znaczyło, że danych osób w społeczeństwie już NIE MA. Dziś też wielu spraw starszym ludziom nie wypada, np. uprawiać sportu czy okazywać uczuć w sposób żywiołowy.

Warto pamiętać, że przejawami ageizmu są również stwierdzenia, że ktoś jest za młody np. do wykonywania określonego zawodu⁴, ignorowanie pomysłów dzieci lub lekceważenie ich uczuć.

Jakie są rodzaje ageizmu?

Mówi się ageizmie w odniesieniu do innych i w odniesieniu do siebie. Podobny do innych uprzedzeń – rasizmu, seksizmu itp. – różni się od nich z dwóch powodów. Przede wszystkim klasyfikacja do grupy wiekowej to rzecz zmienna. Inne czynniki: rasa, płeć, są stałe i nie ulegają zmianie. Po drugie, nikt nie uniknie tego, że w pewnym momencie się zestarzeje, chyba że umrze w młodym wieku.

Podstawy ageizmu

Ageizm budują trzy wzajemnie warunkujące się elementy:

1. **krzywdzący stosunek** wobec seniorów, późnego wieku i procesu starzenia się;
2. **praktyki dyskryminacyjne** w stosunku do seniorów
3. **działania instytucjonalne i polityczne** utrwalające stereotypy.

Jego skutki mogą być szkodliwe, gdy treść stereotypu nie dotyczy większości grupy, albo kiedy, mocno zakorzeniony, przemawia silniej niż fakt, że nie dotyczy danej jednostki. Postawa taka np. u osób, które profesjonalnie zajmują się opieką zdrowotną, może niewłaściwie wpływać na ich działania i prowadzić do dyskryminacji. Dobrze obrazuje to poniższy przykład: gdy ktoś zobaczy starego i młodego dorosłego z bólem pleców, łatwiej jest przyjąć, że kondycja tej drugiej osoby jest przejściowa i można ją leczyć, podczas gdy stan osoby starej – nieuleczalny i chroniczny. Bywa

---

4

jednak i tak, że to ludzie w późnej dorosłości wracają do zdrowia, a dzieci mogą stać się trwale niesprawne.

A gerontofobia?

To także ważne zjawisko – to strach przed ludźmi w późnym wieku. Objawia się jako deprecjacja starości, czasem też jako wrogi stosunek do seniorów. Towarzyszą jej dwa rodzaje aktywności: przekonania i działania. Przekonania typu: człowiek w późnym wieku jest chory, niezdolny do współzawodnictwa, opuszczony, samotny, bezradny, niepotrzebny, słaby oraz działania polegające na wcześniejszym przenoszeniu na emeryturę ludzi starzejących się.

Na co dzień?

Jak te zjawiska przejawiają się w codzienności? To może być gorsze traktowanie starszych ludzi: błędne wydawanie reszty, wpychanie się w kolejkach, impertynencje, wyzwiska oraz działania niezamierzone powodujące wykluczenie lub utrudniające funkcjonowanie, wynikające z braku znajomości potrzeb ludzi w późnym wieku, np.: za mała czcionka w pismach urzędowych lub gazetach; stosowany przez instytucje zawily, niejasny język, brak krzeseł w poczekalniach urzędów, za wysokie schody w publicznych miejscach.

Rola NGO w wychodzeniu z wykluczenia

Okazuje się (jak wynika z analiz programów rewitalizacyjnych miast), że podstawową rolę w modernizacji miast polskich odgrywa modernizacja infrastruktury technicznej oraz inwestycje związane z odnową przestrzeni publicznej. Wynika to z kilku powodów: tego rodzaju działania stanowią domenę kompetencji władz samorządowych; w tym obszarze zagadnień inwestycyjnych skumulowały się braki z okresu socjalistycznego, inwestycje w modernizację infrastruktury technicznej otwierają możliwości inwestowania w przyległych nieruchomościach, poprawa stanu zagospodarowania przekłada się na podniesienie bezpieczeństwa publicznego, wpływa też na poprawę wizerunku dzielnicy, co z kolei pomaga w identyfikacji mieszkańców z rewitalizowanym obszarem.

Jednak miasta czy dzielnice poddawane rewitalizacji to często dawne dzielnice przemysłowe zamieszkałe były przez ludność zależną ekonomicznie od funkcji produkcyjno-przemysłowej. Sposób życia tej społeczności utrwalił się w określonych kulturowych wzorcach. Wraz ze zmianą gospodarczą nastąpił gwałtowny rozpad wcześniejszych wzorców i narodziła się konieczność zastąpienia ich nowymi. Skoro wzorce kulturowe odzwierciedlają model funkcjonowania pewnej społeczności, zmiana modelu pociąga za sobą zmianę tych wzorców na korzystne lub niekorzystne dla danej społeczności, w zależności od istniejących w mieście lub regionie możliwości rozwoju.

Dlatego też celem rewitalizacji nie może być tylko poprawa infrastruktury. Jak pisano wcześniej, istotą jest uleczenie danego terenu – poprawa sytuacji społeczno-gospodarczej, rozwiązywanie problemów społecznych, z którymi boryka się dany obszar – inaczej rewitalizacja jest tylko fasadą, odbudowaniem makiety miasta, to tylko poprawa warunków technicznych i estetycznych. Dojrzała polityka rewitalizacyjna powinna opierać się na trzech filarach:

- krajowej polityce rewitalizacyjnej – długookresowej, formułowanej na szczeblu centralnym w zgodzie ze zobowiązaniami międzynarodowymi i w dialogu społecznym, wyznaczającej ogólne cele działania (przywrócenie i animacja ekonomicznych, społecznych i kulturowych funkcji na terenach zdegradowanych); ten filar ma charakter zaleceń i prezentuje oczekiwania władzy centralnej co do celów rewitalizacji;
- programach rewitalizacji uchwalanych na trzech szczeblach: krajowym (średniookresowy plan działań regulacyjno-finansowych, których zadaniem jest tworzenie warunków realizacji programów lokalnych), regionalnym (średniookresowy plan koordynujący programy lokalne i wspierający je finansowo), lokalnym (średniookresowy plan działań rewitalizacyjnych na wyznaczonych obszarach; najbardziej szczegółowy ze wszystkich trzech programów; może dzielić się na poszczególne zintegrowane działania);
- przedsięwzięciach rewitalizacyjnych: zintegrowanych działaniach zmierzających do wieloaspektowej rewitalizacji (pod względem społecznym, ekonomicznym, kulturowym, technicznym, urbanistycznym) wyodrębnionych obszarów zdegradowanych. Przedsięwzięcia te są animowane przez władze miejskie i przez nie (lub podmioty pod ich nadzorem) realizowane.

Dojrzała rewitalizacja jest działaniem, w którą zaangażowane są wszystkie jednostki egzystujące na danym obszarze:

- decydenci – poprzez analizę istniejącego stanu wytyczają dalsze kierunki rozwoju poprzez plany zagospodarowania przestrzennego;
- wykonawcy – dzięki specjalistycznej wiedzy oraz środkom bezpośrednio dokonują przekształcenia obszaru przemysłowego;
- użytkownicy – funkcjonują w obrębie danej przestrzeni.

Udział wszystkich podmiotów w podejmowanych decyzjach odżegnuje możliwe zagrożenia. Stały kontakt oraz swobodny przepływ informacji, uczestnictwo społeczności lokalnej w przemianach korzystnie wpływa na realizację postulatów zmierzających do transformacji obszaru przemian. Dlatego tak istotna jest rola organizacji pozarządowych, skupiających społeczność lokalną danego terenu – może być kimś pomiędzy społecznością a urzędem, może ułatwiać kontakt. Działające NGO często budzą zaufanie i skracają dystans. Może to być szczególnie istotne miejscach, których mieszkańcy z powodu niskiego wykształcenia nie wytworzyli w sobie nawyku

podejmowania odpowiedzialności za teren, w którym mieszkają. Tym samym odgrywa istotną rolę także w wychodzeniu z wykluczenia.

Bibliografia

- T. Burdzik, *Spoleczne aspekty rewitalizacji przestrzeni miejskiej*, 2014, [dostęp:] <http://portalsocjologia.pl/artykuly/spoleczne-aspekty-rewitalizacji-przestrzeni-miejskiej/>
- Diagnoza społeczna Polaków. Warunki i jakość życia Polaków*, red. J. Czapiński, T. Panek, Warszawa 2014, [dostęp:] http://analizy.mpips.gov.pl/images/stories/publ_i_raporty/DS2013/Raport_glowny_Diagnoza_Spoleczna_2013.pdf
- Narodowa Strategii Integracji Społecznej, dokument przygotowany przez Zespół Zadaniowy do Spraw Reintegracji Społecznej pod przewodnictwem Ministra Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej Jerzego Hausnera.
- J. Nicole-Urbanowicz, *Ageizm i dyskryminacja ze względu na wiek*, „Niebieska Linia” 2006, nr 6, [dostęp:] <http://www.pismo.niebieskalinia.pl/index.php?id=482>.
- T. Nelson, *Ageism: Stereotyping and Prejudice against Older Persons*, Cambridge 2002.
- R. Posthuma, *Age stereotyping in the workplace: Common stereotypes, moderators, and future research directions*, „Journal of Management”, 2009, 35(1), s. 158–188.
- Przykłady rewitalizacji miast*, red. A. Muzioł -Węclowicz, t. 12, Kraków 2010,
- Słowniczek antydyskryminacyjny*, [dostęp:] <http://www.bezuprzedzen.org/dyskryminacja/art.php?art=14>.
- Starsze kobiety w kulturze i społeczeństwie*, red. A. Łysak, E. Zierkiewicz, Wrocław 2005.
- A. Vargas Tetmajer, *Kultura jako czynnik rewitalizacji miejskiej – sieci współpracy w ramach programu UrbanAct Unii Europejskiej*, „Zarządzanie Publiczne. Zeszyty Naukowe Instytutu Spraw Publicznych Uniwersytetu Jagiellońskiego”, 1/2005.
- Założenia polityki rewitalizacyjnej w Polsce*, red. Z. Ziobrowski, t. 9, Kraków 2010.
- A. Zych, *Człowiek wobec starości. Szkice z gerontologii społecznej*, ser.: „Biblioteka Pracownika Socjalnego”, Katowice 1999.

Szkolenie dla NGO

konspekt nr 4

Rewitalizacja a zaangażowanie społeczne

Cel spotkania

- wyjaśnienie, czym jest rewitalizacja;
- pokazanie, jaka jest zależność między procesami rewitalizacyjnymi i zaangażowaniem społecznym;

Czas trwania szkolenia: 1,5 h

Potrzebne narzędzia/materiały:

- papier (duże arkusze), flamastry, opis sytuacji problemowych, nad którymi będą pracować wolontariusze
- można wydrukować informacje teoretyczne jako handouty

Wymagane umiejętności/kompetencje prowadzącego

- wiedza na temat rewitalizacji i kryzysu miejsca
- umiejętność pracy z grupą

Spis umiejętności, jakie ma zdobyć uczestnik szkolenia/warsztatu

- umiejętność pracy w grupie
- zrozumienie, czym jest rewitalizacja

Ramowy plan szkolenia/warsztatu

1. Powitanie
2. Wprowadzenie do tematu, prośba do uczestników o próbę zdefiniowania pojęcia: rewitalizacja.
3. Praca w grupach: każda grupa dostaje opis społeczności w kryzysie, zadaniem jest zaplanowanie działań, które uwolnią potencjał społeczny.
4. Omówienie pomysłów, wyjaśnienie, czym jest rewitalizacja w oparciu o omówione propozycje oddziaływania na lokalną społeczność.

Co warto wiedzieć o rewitalizacji?

Czym jest?

Rewitalizacja to tyle, co przywrócenie do życia (z łaciny *re-vita*). Tym pojęciem określa się zespół działań urbanistycznych i planistycznych, koordynowanych przez lokalną administrację samorządową. Ich celem jest korzystne przekształcenie określonego obszaru gminy znajdującego się w stanie kryzysu - rewitalizacja to odpowiedź na konieczność zadbania o teren, na którym występują jednocześnie negatywne zjawiska natury społecznej, takie, jak: ubóstwo, wykluczenie społeczne, bezrobocie, problemy zdrowotne, przestępczość, trudne warunki mieszkaniowe, deficyt usług, niewystarczający poziom uczestnictwa w życiu publicznym i kulturalnym, niski poziom edukacji lub kapitału społecznego czy zanieczyszczone środowisko. Przekształcenie więc dotyczy obszaru społecznego, architektonicznego i ekonomicznego. Inicjuje go i koordynuje samorząd gminny; najistotniejszym celem jest wyprowadzenia za stanu kryzysowego określonych obszarów miast i gmin.

Choć pojęcie to kojarzy się dość negatywnie, rewitalizacja to proces ukierunkowany na rozwój miasta, głównie przez dążenie do przywrócenia jego utraconej integralności. Podejmowane w jej ramach przedsięwzięcia mają na celu odbudowę dobrej jakości życia na tych obszarach, które doświadczyły kryzysu. Jest to ważne o tyle, że choć problemy występują na określonym terenie, spowalniają rozwój całego miasta, w tym jego „zdrowych”, nie obciążonych kryzysem obszarów.

Warto podkreślić, że pojęciem tym określa się wieloletni proces podejmowania spójnych, zintegrowanych działań, związanych z zatrzymaniem rozwoju negatywnych tendencji, przeciwdziałaniem patologiom i wykluczeniu społecznemu oraz poprawą bezpieczeństwa. Trudno nie zauważyć jednak, że takie kompleksowe podejście (myślenie o poprawie jakości infrastruktury i polepszenie bytu wspólnoty) jest rzadko realizowane w praktyce. Obserwacje pokazują, że dotychczasowe prace nad rewitalizacją w różnych miejscach Polski to działania raczej fragmentaryczne, powierzchownie powiązane z celami ekonomicznymi i społecznymi. Najczęściej mianem tym określa się budowanie nowych lokali lub remont, modernizację dawnej zabudowy.

Jakich obszarów dotyczy?

Rewitalizacja to pojęcie szerokie, obejmuje kompleksowe procesy odnowy w następujących obszarach:

- społecznym (integracja, aktywizacja społeczna mieszkańców, aktywizacja zawodowa, animacja, kultura, edukacja, sport, czas wolny, bezpieczeństwo, warunki mieszkaniowe, społeczeństwo obywatelskie, partycypacja, kapitał społeczny, edukacja, usługi społeczne, inwestycje społeczne, kultura, inkluzja, partnerstwo publiczno-obywatelskie);

- gospodarczym (zachęcanie i zatrzymywanie inwestorów, promocja, specjalizacja i innowacje, usługi komunalne, kierowanie rewitalizacją, partnerstwo publiczno-prywatne, instytucje otoczenia biznesu, kapitał ludzki, współpraca, rynek pracy);
- przestrzenno–infrastrukturalne aspekty rewitalizacji (budownictwo, planowanie przestrzenne, architektura, transport publiczny, modernizacja infrastruktury, mieszkalnictwo, planowanie przestrzeni, ekologia, obszary zielone w mieście).

Czym jest rozwój lokalny?

Aby zrozumieć miejsce i rolę rewitalizacji w procesach wychodzenia z kryzysu (a tak rozumiemy problem obszaru, na którym rewitalizacja jest niezbędna), konieczna jest charakterystyka rozwoju lokalnego (kontekst procesów rewitalizacyjnych). Według Aleksandry Jewtuchowicz rozwój lokalny scharakteryzować można następująco:

- to proces, uświadamianie sobie przez lokalną społeczność swojej sytuacji w szerokim aspekcie i swoich możliwości formułowania i rozwiązywania problemów;
- ważny jest w nim nacisk na siły wewnętrzne i na lokalnych aktorów (mieszkańców dzielnicy objętej rewitalizacją), bo takie podejście może pomóc wywołać, zbudować poczucie przynależności do konkretnej społeczności i konkretnego miejsca w szerszej przestrzeni;
- to wynik korzystnej kombinacji indywidualnych przedsięwzięć, które odpowiadają (przynajmniej częściowo) wspólnemu celowi;
- to rozwój terytorialny, którego punktem wyjścia jest przestrzeń i jej zagospodarowanie; w rozwoju lokalnym istotny problem stanowi tworzenie środowiska w szerokim znaczeniu tego słowa (elementy materialne i niematerialne, np. kultura, tradycja, przedsiębiorczość); to również zdolność danej społeczności do zmian, co stanowi warunek kreatywności i rozwoju pomysłowości.
- Rozwój lokalny ma za zadanie poszukiwanie autonomii i niezależności, ma doprowadzić do tego, że dana społeczność ma chęć decydowania o własnym losie (od bierności do aktywności).
- Oznacza współpracę i współdziałanie wszystkich aktorów lokalnych, grupujących się wokół akceptowanego i zrozumiałego programu.
- Jednym z najistotniejszych czynników wpływających na trwałość procesu rozwoju jest tworzenie przestrzeni do negocjacji stymulujących powstawanie różnorodnych instytucji; kluczowym zagadnieniem jest tu rola władz publicznych i rozszerzenie się zakresu odpowiedzialności społeczności lokalnych.

Rozwój lokalny oznacza zatem bazujący na zasobach wewnętrznych, oddolny, angażujący lokalny potencjał sposób pobudzania lokalnych gospodarek i poprawy warunków życia społeczności lokalnych. Można go określić jako proces dywersyfikacji i wzbogacania działalności społecznej, kulturalnej, gospodarczej, obywatelskiej a nawet politycznej i administracyjnej, odbywający się przy zaangażowaniu i wykorzystaniu wewnętrznego potencjału określonego terytorium. Oznacza również zdolność do innowacji i kreowania zbiorowej inteligencji na poziomie lokalnym.

Wykluczenie w kontekście rewitalizacji

Przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu to jedno z ważnych zadań rewitalizacji, wiąże się z naciskiem na aktywizację i integrację mieszkańców. Koncentracja przestrzenna biedy i wykluczenia w określonych miejscach skutkuje upadkiem wspólnoty, bo jakość sąsiedztwa i jego zła reputacja powodują odejście osób z wyższymi dochodami, co w rezultacie prowadzi do likwidacji sklepów, banków, instytucji publicznych, zaniechanie inwestycji komunalnych i ograniczenia usług społecznych, słowem – do degradacji danego obszaru.

Wykluczenie społeczne bywa interpretowane jako skutek oddziaływania różnych czynników. Elżbieta Tarkowska opisywała biedę jako zjawisko, które może przedłużać się, nabierać chronicznego charakteru, a nawet być przekazywane międzygeneracyjnie (dziedziczenie biedy). Wskazuje też na zagrożenie koncentracją ubóstwa i powiązanych z nią problemów społecznych (które prowadzą do wykluczenia społecznego) – tych z nich, których utrwalaniu sprzyja biedne sąsiedztwo. Nagromadzenie w danej przestrzeni różnych negatywnych zjawisk: biedy, bezrobocia, braku miejsc pracy, niskiego poziomu edukacji, braku perspektyw dla młodzieży, ograniczonej mobilności, przeszkód w komunikacji ze światem zewnętrznym a w konsekwencji izolacji – wszystko to zwiększa niebezpieczeństwo czegoś, co nazywa się błędnym kołem ubóstwa, trwałej marginalizacji oraz wyjawiającej się *underclass*. Koncentracja biedy może dotyczyć szczególnie starych centrów miast przemysłowych.

Enklawy biedy są silnie negatywnie naznaczone w zbiorowej świadomości, co dodatkowo stymuluje procesy segregacji oraz przyspiesza realne i psychiczne odseparowanie takiego obszaru od pozostałej części miejskiej przestrzeni i społeczności. Skutki tego procesu mają z reguły charakter trwałe.

W efekcie procesy segregacji mogą prowadzić do powstania tak zwanego „miasta dualnego”, czyli systemu miejskiego spolaryzowanego społecznie i przestrzennie na cenne rejony, zamieszkałe przez grupy wysokiego statusu, i zniszczone okolice, zamieszkałe przez grupy zdegradowane społecznie. To powoduje gettoizację przestrzeni – procesu, w wyniku którego osoby o podobnym poziomie wykształcenia, dochodu, kapitału kulturowego żyją w enklawach, niewiele mając

możliwości kontaktów z innymi. To może rodzić napięcia społeczne i obniżać poziom bezpieczeństwa.

Co łączy aktywność społeczną i kryzys określonego obszaru?

Czym jest aktywność społeczna? W Encyklopedii PWN (on-line) można przeczytać, że to *wszystkie unormowane społecznie działania jednostek, wykonywane w ramach określonych ról społecznych*. Za cechę aktywności społecznej uznaje się czynny stan danej osoby, który przejawia się w oddziaływaniu na otoczenie przyrodnicze i społeczne. To bardzo szerokie rozumienie aktywności społecznej wyraża się poprzez: pracę zawodową, zdobywanie wiedzy, twórczość, zabawę, uczestnictwo w różnych grupach społecznych. O jej poziomie decydują czynniki wewnętrzne i zewnętrzne o charakterze psychologicznym, biologicznym i społecznym. Drugie rozumienie aktywności społecznej to praca społeczna, uczestnictwo w rozmaitych działaniach zbiorowych wykraczających poza obowiązki związane z funkcjami zawodowymi i rodzinnymi, zmierzające do realizacji cenionych wartości społecznych. Tak rozumiana działalność społeczna charakteryzuje się dobrowolnością i samorzutnością, bezinteresownością materialną i motywacjami altruistycznymi. Uważa się ją za jeden z przejawów socjalizacji. Tym pojęciem obejmuje się aktywność społeczną polegającą na przynależności do różnego typu organizacji społecznych – prace w tych organizacjach określane są jako zinstytucjonalizowana aktywność społeczna.

Im bardziej biernie jest środowisko, tym trudniej przeprowadzić rewitalizację (bo jak ktoś interesuje się tylko swoim najbliższym otoczeniem, rodziną, to nie będzie zajmować się tym, co dzieje się w dzielnicy). Im głębiej bierność jest zakorzeniona, im większe problemy związane z wykluczeniem społecznym, tym bardziej dana ludność i dany obszar podatni są na kryzys.

Rewitalizacja to aktywna metoda oddziaływania na społeczność zamieszkującą dany obszar zdegradowany – jako taka wpisuje się w zakres działań polityki społecznej rozumianej jako działalność państwa, samorządu, organizacji pozarządowych ukierunkowana na wyrównywanie drastycznych różnic socjalnych między obywatelami, dawanie im równych szans i ochranianie przed skutkami ryzyka socjalnego. W dzielnicach rewitalizowanych obserwuje się zjawisko wyuczonej bezradności, w takich sytuacjach należy dążyć do odbudowania (zbudowania) wiary we własną sprawczość. Badania potwierdzają, że skupienie się na aktywizacji tylko tych, którzy w danym środowisku od razu są gotowi z niej korzystać, i wyłączenie z działań aktywizujących osób dotkniętych wyuczoną bezradnością pogłębia problem wykluczenia tych osób i podkopuje skuteczność całej aktywnej polityki społecznej.

Najsukuteczniejsze programy polityki społecznej to takie, które sprawią, że obywatelowi będzie bardziej chciało się (i opłacało) pracować niż nie pracować, być aktywnym niż nie (takie

programy warto promować, dziś stosowane są rzadko). Chodzi o budowanie aktywnych postaw osób i rodzin znajdujących się w trudnej sytuacji, a więc – by wybierać takie narzędzia aktywizacji społecznej, by były one bardziej skuteczne i efektywne. W takim podejściu liczą się:

- decentralizacja i wzrost znaczenia samorządu lokalnego;
- zasada pomocniczości w organizacji państwa (także w wymiarze ekonomicznym), oznaczająca wzrost rangi trzeciego sektora w polityce społecznej;
- uznanie przez państwo podmiotowości wspólnot lokalnych i znaczenia więzi społecznych dla budowy kapitału społecznego;
- akceptacja postulatu utrzymywania równowagi finansów publicznych oraz ograniczenia redystrybucji funkcji programów socjalnych;
- stosowanie mechanizmu negocjacji zbiorowych, w tym partycypacji i dialogu obywatelskiego, w którym aktywnie uczestniczą organizacje obywatelskiego;
- postrzeganie edukacji jako instrumentu inwestowania w kapitał ludzki i budowania społeczeństwa opartego na wiedzy;
- wykorzystanie ekonomii społecznej, zatrudnienia socjalnego i zatrudnienia subsydiowanego dla realizacji pełnego zatrudnienia;
- przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu przez pomoc w podjęciu pracy lub udział w programach integracyjnych /reintegracyjnych;
- podejmowanie działań aktywizujących nie tylko pojedynczych klientów, ale również całych społeczności lokalnych.

Trudności związane z rewitalizacją

Celem rewitalizacji powinno być przede wszystkim rozwiązywanie problemów społeczno-ekonomicznych oraz aktywizowanie i integrowanie mieszkańców. Chodzi o łączenie przemian urbanistycznych ze zmianami społecznymi i ekonomicznymi, tak, by odnawiane obszary nabrały nowych cech.

W procesach rewitalizacyjnych należy uwzględniać także wyzwania współczesności, wśród których można wymienić starzenie się społeczeństw i towarzyszącą mu depopulację społeczności miejskich (według najnowszych trendów liczba ludności w Polsce zmniejszy się, towarzyszy temu spadek liczby osób w wieku produkcyjnym). Starzenie się społeczeństwa wywołuje konsekwencje zarówno w sferze ekonomicznej, jak i społecznej funkcjonowania wspólnot samorządowych: obciążenie budżetu państwa świadczeniami emerytalnymi, wzrastający popyt na miejsca w domach pomocy społecznej i ośrodkach wsparcia dla osób starszych, a nawet rozwój nowych typów usług

skierowanych do osób starszych. Planując rewitalizację, należy uwzględniać działania na rzecz poprawy jakości życia osób starszych oraz realizowania praw tej grupy osób; nie chodzi tylko o potrzeby materialne osób w późnej dorosłości, ale też o potrzeby wyższego rzędu. Może to się dziać przez powoływanie instytucji wspomagających kształcenie, doksztalcanie, rozwijanie zainteresowań wśród osób starszych, jak: uniwersytety trzeciego wieku czy kluby seniora. Potrzeby osób starszych powinny stanowić istotny bodziec rozwoju lokalnego. Aby tak się stało, muszą zostać właściwie zwerbalizowane, zdiagnozowane, uświadomione szerszej publiczności i zaspokojone na możliwie najwyższym poziomie.

Niestety, sporym problemem może być percepcja decydentów: wielu z nich postrzega osoby starsze głównie jako niesamodzielne czy wolno przyswajające wiedzę; w lokalnych strategiach rozwiązywania problemów społecznych grupa osób starszych często diagnozowana jest jako jednolita, zdarza się, że włącza się ją do grupy osób niepełnosprawnych. W procesie rewitalizacji warto spojrzeć na osoby w późnej dorosłości jako na potencjalnego klienta, zainteresowanego specyficznymi produktami. Istotna jest też promocja aktywności zawodowej osób starszych. Można spróbować wykorzystać potencjał tych osób, umożliwiając aktywne angażowanie się w sprawy wspólnoty (Konspekt oprac. na podst. A. Wojnarowska, *Rewitalizacja zdegradowanych obszarów miejskich. Przykłady praktyczne*, Łódź 2011 i J. Przywojska, *Rewitalizacja miast. Aspekt społeczny*, Łódź 2016).

Bibliografia

A. Wojnarowska, *Rewitalizacja zdegradowanych obszarów miejskich. Przykłady praktyczne*, Łódź 2011.

K. Janas, W. Jarczewski, W. Wańkowicz, *Model rewitalizacji miast*, Kraków 2010.

Przykłady rewitalizacji miast, red. A. Muzioł-Węclawowicz, Kraków 2010.

J. Przywojska, *Rewitalizacja miast. Aspekt społeczny*, Łódź 2016.

Założenia polityki rewitalizacji Polski, red. Z. Ziobrowski, Kraków 2010.